

УДК 94.009.17(430+480)

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ФІНЛЯНДІЇ У БАЛТІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ (1933-1939): ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ЗРІЗ

Невинна Г.Я., Опанасюк Т.А.

Рівненський державний гуманітарний університет

На основі аналізу архівних документів, зарубіжної та вітчизняної історіографії досліджені і показані взаємовідносини між Німеччиною та Фінляндією в 1933-1939 рр. Актуальність роботи визначається необхідністю усестороннього і глибокого аналізу проблем політичного процесу, особливо, тих його аспектів, які тривалий час, у тій чи іншій мірі, перебували поза дослідницьким полем. Основна увага у дослідженні політичного партнерства надана вивченню складу урядів, парламентів країн, політичних лідерів і їх впливу на зміни зовнішньополітичних орієнтирів країн, що досліджуються. Загалом, зв'язок між нацистською Німеччиною та Фінляндією, спираючись на політичну основу, мав різноплановий і системний характер. Німецько-фінські відносини розглядались у Берліні та Гельсінкі у різних площинах. Фінляндія для Німеччини завжди була другорядним партнером, а німецький напрямок у зовнішній політиці Суомі був одним з основних у порівнянні зі скандинавським чи англійським. Німеччина розглядалась як противага Радянському Союзу і сильний військовий партнер.

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика, «північний нейтралітет», дипломатія, Нордичне товариство, Скандинавські країни, Аландські острови.

Постановка проблеми. Країни Північної Європи, які на початку ХХ століття не перебували у вирі подій світової політики, знаходились осторонь основних збройних конфліктів, після Жовтневого перевороту в Росії одразу опинились у центрі уваги великих держав і коаліцій. Це було викликано низкою причин політичного, економічного та територіально-просторового характеру.

Дана тематика у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі розглядалась лише частково, насамперед у контексті вивчення міжнародної політики довоєнного часу або розвитку радянсько-фінських і радянсько-німецьких стосунків до початку та в період Зимової війни, що, безумовно, актуалізує тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельна база стосунків між Німеччиною та країнами Балтійського регіону в 1930-х рр. досить широка. Це перш за все оригінальні архівні матеріали, збірки документів, преса та мемуари.

Заслугують на увагу мемуари К.Г. Маннергейма [7], як особи «першого рангу» в Фінляндії, колишнього прем'єр-міністра Фінляндії В. Таннера [12], спогади У. Черчилля [8], І.М. Майського [6], О. Коллонтай [5].

З праць німецьких авторів на особливу увагу заслуговують доробки професора М. Менгера. Найґрунтовнішим його дослідженням є праця «Німеччина та Фінляндія у другій світовій війні», де в окремому розділі розглянутий період, що охоплює 1933-1939 рр. [10].

Проблеми зовнішньої політики розглянуті в праці професора Ю. Паасівірта «Фінляндія і Європа. Ранні роки незалежності. 1917-1939» [11].

Окремі аспекти німецько-фінських відносин знайшли часткове відображення у трьохтомній роботі «Нація у війні», написаній колективом авторів під керівництвом професора О. Вехвіляйна [13], працях М. Клінге [4], А. Корхонена [9].

Серед сучасних російських дослідників найбільшої уваги заслуговують праці професорів М. І. Барішнікова та В. М. Барішнікова, зокрема монографія «Фінляндія в другій світовій війні» [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом актуальність роботи визначається необхідністю всебічного та глибокого аналізу проблем всесвітньої історії, особливо тих її аспектів, які тривалий час перебували поза дослідницьким полем. Це стосується нового прочитання і вивчення на основі сучасних наукових підходів і прийомів зовнішньополітичної діяльності Німеччини та Фінляндії в довоєнний період. Об'єктивна оцінка цілісності історичного процесу вимагає включення німецько-фінських стосунків у загальну систему міжнародних відносин 30-х рр. ХХ століття та дослідження їх впливу на механізми й особливості її функціонування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є комплексний аналіз місця та ролі Фінляндії у міжвоєнний період. Зважаючи на відсутність фундаментальних праць з досліджуваної теми, а також важливість поглибленого вивчення ролі скандинавського вектора політики нацистської Німеччини, місця в ньому Суомі та, зокрема, німецько-фінських зв'язків у системі міжнародних відносин у 30-х рр. минулого століття, всебічний науковий аналіз процесів, які відбувались на довоєнній міжнародній арені, має важливе значення і відзначається науково-прикладною актуальністю.

Виклад основного матеріалу. Антагоністичні протиріччя між західними державами та Радянською Росією дуже швидко привели до зацікавленості з їх боку у країнах Північної Європи. Сполучені Штати Америки, Великобританія, Німеччина, Франція активно здійснювали політичний, економічний і воєнний тиск на скандинавів з метою перетворення їх на плацдарм для боротьби з комуністичною загрозою. Німеччині вдалось встановити свій контроль у Фінляндії, посилити вплив у Швеції та Данії. Норвегія опинилась у сфері впливу Великобританії.

Тим самим, головну роль почав відігравати саме геополітичний фактор: по відношенню до соціалістичної Росії, а потім Радянського Союзу північно-європейський регіон займав стратегічне флангове становище. Разом з тим, він на сотні кілометрів омивався океанічними водами, що, з одного боку, робило цей фланг відкритим, а, з ін-

шого – дозволяло в майбутньому використовувати там усі види морських озброєнь. В економічному відношенні Німеччина розглядала Фінляндію, Норвегію й особливо Швецію в якості найважливішого джерела стратегічної сировини. Зокрема, до Другої світової війни Німеччина була головним споживачем фінської руди (мідної, молібденової, нікелевої). Півострів довжиною у тисячу миль, що простягається від входу в Балтійське море до Полярного кола, має велике стратегічне значення. Спускаючись до океану, норвезькі гори розбиваються на численні острови, які оточують береги. У територіальних водах між цими островами і материком пролягає коридор, яким Німеччина могла користуватись для виходу у відкрите море, з досить помітними збитками для англійської блокади. Німецька військова промисловість залежала головним чином від поставок шведської залізної руди, яка влітку надходила через шведський порт Лумо в північній частині Ботнічної затоки, а взимку, коли затока замерзала, – через порт Нарвік, на західному узбережжі Норвегії [8, с. 240].

Водночас Скандинавські країни та Фінляндія займали стратегічно вигідне (по суті, блокуюче) становище по відношенню до радянських військово-морських баз і торговельних портів у Фінській затоці та Заполяр'ї, а також до німецьких – на Балтиці та у Північній Німеччині. Тому ці країни мали важливе значення в планах боротьби західних держав як проти Радянського Союзу, так і проти Німеччини з її союзниками.

У такій складній міжнародній ситуації кожна із держав Північної Європи намагалася гарантувати свої цілісність, суверенітет і майбутнє. Мова йшла про забезпечення як мінімум трьох чинників, які б сприяли цьому: по-перше, належної обороноздатності; по-друге, сильних і впливових союзників серед великих держав того часу; нарешті, по-третє, виваженої політики стосовно своїх більш потужних сусідів.

Після того як Ліга націй виявилась слабким гарантом миру, Фінляндія у другій половині 1930-х рр. стала будувати свою зовнішню політику на основі північного нейтралітету. Швеція, Норвегія і Данія – країни, які були нейтральними під час Першої світової війни, і становили одну групу в міжвоєнний період. Вважалось, що Фінляндії, якщо вона приєднається до неї, вдасться залишитись поза конфліктами великих держав. Скандинавська альтернатива мала стати для Фінляндії реальним виходом із небезпечного становища – опинитись в епіцентрі конфлікту між Німеччиною та СРСР.

Консервативні кола уряду Суомі вважали, що для захисту своєї незалежності необхідна підтримка будь-якої великої держави. Йшлося, насамперед, про Німеччину. Але більш помірковано налаштовані політичні сили Фінляндії також розуміли, що пріоритетне співробітництво з Німеччиною не повинно шкодити фінській орієнтації на країни Скандинавії. Водночас і те, й інше мало здійснюватись лише в обмеженому взаємозв'язку. Такої позиції, однак, не поділяли крайньоправі політичні течії у Фінляндії. Як відзначив у своїх мемуарах маршал Г.К. Маннергейм, «існували кола, де відчужено ставились до думки про орієнтацію на північні країни»,

«...вони як і раніше, звертали погляд на Німеччину» [7, с. 58].

Співпадання поглядів у країні щодо перспектив співробітництва з Німеччиною проявилось головним чином у тому, що в ній проглядалась опора і сильна противага Радянському Союзу в балтійському регіоні. Здавалося, що у даних умовах фінський уряд зможе більш впевнено проводити свою східну політику, з одного боку, тримаючись на певній відстані від СРСР, а, з іншого, не ускладнюючи з ним відносин. Але при цьому була небезпека опинитись між молотом та ковадлом у випадку конфліктної ситуації між Німеччиною і Радянським Союзом. Виходом з такого становища могла б стати скандинавська альтернатива. Не було, однак, зрозуміло: кого врешті-решт обере Фінляндія союзником – Німеччину чи Швецію.

Фінський професор В. Войонмаа у доповіді «Балтійське питання з економічної і політичної точки зору» наголошував, що область Балтійського моря є найбільш неспокійною частиною Європи [5, с. 41-45]. Ця доповідь була виголошена у 1934 році, тобто в період, коли світ почав готуватись до нових воєн і конфліктів. «...В атмосфері немає заспокоєння, загроза війн, саме війн у множині, зросла за цей рік. Це вже не поблажливі 20-ті роки, коли великі держави, які святкували перемогу, готові були «великодушно», з прихованими розрахунками допомагати Німеччині, вірили, що зуміють завадити росту СРСР і з задоволенням виголошували паціфістські фрази. Це не настрої, які покликали до життя конференцію з роззброєння. Фінансовий крах вразив світ до самих глибин» [5, с. 109]. Таку влучну характеристику цьому періоду дала посол Радянського Союзу в Швеції О. Коллонтай.

Саме в цей час малим державам потрібно було вибирати собі союзників, військових партнерів із стану сильних світу цього або створювати свої власні коаліції, поклатись на власні сили. Саме така дилема постала перед Суомі в період, який має неоднозначний і суперечливий характер, насичений політичними інтригами та лицемірством. Фінляндія була втягнута в суперечки і конфлікти найсильніших держав того часу. Фінським політикам доводилось маневрувати в руслах зовнішніх інтересів Німеччини, Англії, Швеції та СРСР. У такій обстановці особливого значення набули німецько-фінські відносини. Вони не лише впливали на політику обох держав, але й на характер і особливості міжнародних відносин у Європі в 30-х рр. ХХ ст.

Висновки і пропозиції. Дослідивши комплекс німецько-фінських відносин у 30-х рр. ХХ століття, можна зробити висновок, що роль і вплив цих стосунків на європейську та міжнародну політику мали вагоме, а подекуди й вирішальне значення. 1933 рік знаменував собою, як це очевидно сьогодні, перетворення післявоєнного періоду, який характеризувався численними та різноманітними зусиллями по утвердженню політики миру, в новий передвоєнний період.

Нацистська Німеччина та Фінляндія були державами з різною внутрішньою ситуацією. Також і у зовнішній політиці обох держав були протилежні інтереси. Тому після встановлення фашистської диктатури німецька дипломатія повинна була у відносинах з Фінляндією враховувати

ті труднощі, які обмежували німецький вплив у Суомі. З іншого боку, гітлерівська Німеччина могла спиратись на впливові сили Фінляндії і ті цілі її зовнішньої політики, які сприяли союзу Фінляндії з нацистською Німеччиною. З них вирішальну роль відігравала спільність антикомуністичних і антирадянських основних позицій. Існування подібних, а також і протилежних по-

зицій Німеччини та Фінляндії обумовило цілі, і, перш за все, методи гітлерівської політики стосовно Суомі. За офіційними даними нацистської дипломатії, Німеччина ніколи не вимагала від Фінляндії більшого, ніж нейтралітет. Внутрішні ж оцінки і політична практика показують, що Німеччина у дійсності переслідувала по відношенню до Фінляндії далекоглядні цілі.

Список літератури:

1. Барышников В.Н. От прохладного мира к зимней войне / В.Н. Барышников. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 1997. – 351 с.
2. Барышников В.Н. Финляндия во второй мировой войне / В.Н. Барышников, Н.И. Барышников. – СПб.: Лениздат, 1985. – 133 с.
3. Буханов В.А. Европейская стратегия германского фашизма. 1933-1939 [Текст] / В.А. Буханов. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1991. – 164 с.
4. Клинке М. Мир Балтики / М. Клинке. – Гельсинки: Отава, 1994. – 176 с.
5. Коллонтай А.М. Записки за 23 года дипломатической работы / А.М. Коллонтай. – Российский государственный архив социально-политической истории. – Ф. 522, оп. 1, д. 40. – 363 с.
6. Майский И.М. Воспоминания советского дипломата. 1925-1945 гг. / И.М. Майский. – М.: Международные отношения, 1987. – 783 с.
7. Маннергейм К.Г. Мемуары / К.Г. Маннергейм. – М.: Вагриус, 1993. – 509 с.
8. Черчилль У. Вторая мировая война: у 2 т., Т. 1 / У. Черчилль; с предисловием Д.А. Волкогонова, А.С. Орлова – М.: Военное издательство, 1991. – 592 с.
9. Korhonen A. Suomen Historian käsikirja / A. Korhonen – Helsinki: Porvoo, 1999. – В. 1. – 741 s., В. 2. – 702 s.
10. Menger M. Deutschland und Finnland im zweiten Weltkrieg: Genesis und Scheitern einer Militarallianz / Nat/ Volksarmee / Militärgeschichtliche Inst. Der DDR / M. Menger. – Berlin. – 1988. – 276 p.
11. Paasivirta J. Finland and Europa. The early years of independence. 1917-1939 / J. Paasivirta – Helsinki: SHS, 1988. – 555 p.
12. Tanner V. Kahden maailmansodan valissa. Muistelmia 20- ja 30-luvulta / V. Tanner Helsinki, Tammi, 1966. – 275 p.
13. Vehviläinen O. Kansallissosialistinen Saksa ja Neuvostoliitto 1933-1934. Hitlerin valtaantulosta Baltian pöytäkirjaa Koskevien neuvottelujen raukeamiseen / O. Vehviläinen – Helsinki: Porvoo, 1966. – 281 s.

Невинна Г.Я., Опанасюк Т.А.

Ровенский государственный гуманитарный университет

МЕСТО И РОЛЬ ФИНЛЯНДИИ В БАЛТИЙСКОМ РЕГИОНЕ (1933-1939 ГОД): ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ СРЕЗ

Аннотация

На основе анализа архивных документов, зарубежной и отечественной историографии исследованы и показаны взаимоотношения между Германией и Финляндией в 1933-1939 гг. Актуальность работы определяется необходимостью всестороннего и глубокого анализа проблем политического процесса, в особенности, тех его аспектов, которые длительное время, в той или иной степени, находились вне исследовательского поля. Основное внимание в исследовании политического партнёрства уделено изучению состава правительств, парламентов стран, политических лидеров и их влияния на изменение внешнеполитических ориентиров стран. В общем, взаимосвязь между нацистской Германией и Финляндией, опираясь на политическую основу, носила разноплановый и системный характер. Немецко-финские отношения рассматривались в Берлине и Гельсинки в разных разрезах. Финляндия для Германии всегда была второстепенным партнёром, а немецкая направленность во внешней политике Суоми была одной из основных в сравнении со скандинавской и английской. Германия рассматривалась как противовес Советскому Союзу и сильный военный партнёр.

Ключевые слова: международные отношения, внешняя политика, «северный нейтралитет», дипломатия, Нордическое общество, Скандинавские страны, Аландские острова.

Nevynna G.Ya., Opanasiuk T.A.
Rivne State Humanitarian University

PLACE AND ROLE OF FINLAND IN THE BALTIC REGION (1933-1939): GEOPOLITICAL CUT

Summary

On the basis of analysis of archival documents, foreign and domestic historiography, mutual relations of Germany and Finland in 1933-1939 have been researched and analyzed. The articles of the Thesis cover the wide range of contacts, namely, foreign policy relations, military partnership, economical and cultural interference. Much attention in research of political partnership was paid to study of staff of governments and parliaments of the countries, political leaders and their influence on the change of foreign policy guiding lines of the countries. In the context of development of relations between Berlin and Helsinki the problem of «Northern Neutrality» as addition to German-Finnish Relations has also been researched. The most detailed attention was paid to research of military contacts of the countries, as in this sphere the contacts were the most active. As initial condition of military approach of Suomi and Germany, the author considers the problems of militarization of Germany and defense of Finland. A special emphasis has been given to the role of K.G. Mannerheim in the military partnership. Relations between Germany and Finland were considered by the author in general complex study of the situation on the international arena in 1930-ies and aggravation of interstate relations. In this relation the attitude of different countries to German-Finnish approach has been analyzed.

Keywords: international relations, foreign policy, «Northern Neutrality», diplomacy, Nordic Fellowship, Scandinavian countries, Aland Islands.